

Prerequisites for the formation of the Soviet nomenclature in the Ukrainian SSR in 1919 – 1924: historical context

Yuliia V. Fastovets

Dragomanov Ukrainian State University,
postgraduate student (Ukraine)
e-mail: yu.v.fastovets@npu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7288-1279>

Viktor H. Sharpatyi

Dragomanov Ukrainian State University,
Dr. (History), Professor (Ukraine)
e-mail: v.h.sharpatyi@udu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7597-2061>

Abstract.

The aim of the article is to clarify the historical context and reasons for the formation of the Soviet nomenclature in the Ukrainian SSR in 1919 – 1924. **The research methodology** is based on a combination of general scientific (analysis, synthesis, deduction) and special-historical (historiographical scientific analysis, structural-systemic) methods with the principles of historicism, objectivity, scientificity, and evidence. **The scientific novelty** of the work lies in the fact that using the above-mentioned methods in combination with scientific principles, the authors analyze the process of formation of the Ukrainian nomenclature as a systemic whole, consisting of elements (each element corresponds to a corresponding field of activity), on top of which a super-system is built as a peculiar basis, namely: the form of formation of the Russian nomenclature in the RSFSR (according to which nomenclature is formed in the Ukrainian SSR). **Conclusions.** Formation of the nomenclature in the Ukrainian SSR occurred as a result of the direct intervention of the Bolsheviks. To form the Ukrainian nomenclature, the Bolsheviks used methods of physical intervention and influence, which was accompanied by the expulsion of Ukrainian communists outside the republic and the appointment of communists from the center (RSFSR) to leadership and vacant positions in the government and communist party in the Ukrainian SSR.

Keywords: Bolsheviks, national deviations, new economic policy, nomenclature, purpose (pryznachenstvo), RSFSR, Ukrainianization, Ukrainian SSR.

Передумови становлення радянської номенклатури в УСРР в 1919 – 1924 рр.: історичний контекст

Юлія Фастовець

Український державний університет імені Михайла Драгоманова
аспірантка (Україна)
e-mail: yu.v.fastovets@npu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7288-1279>

Віктор Шарпатий

Український державний університет імені Михайла Драгоманова,
доктор історичних наук, професор (Україна)
e-mail: v.h.sharpatyi@udu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7597-2061>

Анотація.

Метою статті є з'ясування історичного контексту та причин становлення радянської номенклатури в УСРР в 1919 – 1924-х роках. **Методологія дослідження** ґрунтується на поєднанні загальнонаукових (аналізу, синтезу, дедукції) та спеціально-історичних (історіографічного наукового аналізу, структурно-системного) методів із принципами історизму, об'єктивності, науковості, доказовості. **Наукова новизна** роботи полягає в тому, що використовуючи вищезазначені методи в поєднанні із науковими принципами, автори аналізують процес становлення української номенклатури, як системне ціле, що складається з елементів (кожному елементу відповідає відповідна сфера діяльності),

над яким своєрідним базисом надбудовується над-система, а саме: форма становлення російської номенклатури в РСФРР (за подобою якої відбувається формування номенклатури в УСРР). **Висновки.** Становлення номенклатури в УСРР відбувалося внаслідок прямого втручання більшовиків. Для формування української номенклатури більшовики використовували методи фізичного втручання та впливу, що супроводжувалося виселенням українських комуністів за межі республіки та призначенням комуністів із центру (РСФРР) на керівні та звільнені посади в уряді та комуністичній партії в УСРР.

Ключові слова: більшовики, національні девіації, нова економічна політика, номенклатура, призначенство, РСФРР, українізація, УСРР.

Постановка проблеми. Процес систематичного більшовицького наступу на територію України розпочинається в 1919 р. із розуміння, що встановити владу в різнонаціональному новому державному утворенні варто спираючись на план щодо національностей (Dmytryshyn, 1956, p. 11). Швидко знайшлися дефініції для назви новоствореного державного утворення, а саме: «a voluntary unification of equal Soviet Socialist Republics», «a voluntary federation of nationalities», «a multinational state» (Dmytryshyn, 1956, p. 11) («добровільне об'єднання Радянських Соціалістичних Республік», «добровільна федерація національностей», «багатонаціональна держава» – переклад наш). На вибір багатонаціонального вектору комуністичної політики вплинули два основних фактори: по-перше, врахування імперських помилок Російської імперії щодо неналагодженої політики об'єднання розрізнених народів та земель, які входили до її складу, та, по-друге, течія соціалізму, яка обґрунтовувала підхід, що процес людського розвитку вимагає об'єднання малих економік та націй в одну неподільну одиницю, яка зможе охопити увесь світ. Крім цього, варто зазначити, що більшовики нетерпимо ставилися до будь-якого прояву націоналізму, адже це розглядалося як бажання кожного окремо взятого народу на відокремлення від загальних народних мас, що розглядалися в ролі провідника для будівництва диктатури пролетаріату. Унаслідок цього, кожна республіка була фактично поставлена перед вибором добровільно приєднатися до РСФРР (Російської Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки) або бути насильно поглинутою. Згодом влучно охарактеризував цей процес Х. Раковський, на думку якого, соціальна революція не була б такою ефективною, якби не політично-економічний централізм у формі міжнародної федерації, створення якої не обійшлося б без процесу «elimination of particularism, provincialism, democratic and national bourgeois prejudices» (Dmytryshyn, 1956, p. 52) («усунення партикуляризму, провінціалізму, демократичних і національних буржуазних забобонів» – переклад наш).

Аналіз джерел та останніх досліджень. Питання становлення та формування радянської номенклатури як у РСФРР загалом, так і в УСРР зокрема, було предметом дослідження зарубіжних істориків та вітчизняних науковців. Загалом питанням дослідження більшовицької політики, розвитку комуністичної держави та формування ідеології були присвячені наукові розвідки З. Бжезинського та К. Фрідріха (Friedrich, & Brzezinski, 1962), Дж. Лібера (Liber, 1992), Дж. Мейса (Mace, 1983), Т. Мартина (Мартин, 2013) та інших. Історик В. Дмитришин (Dmytryshyn, 1956) звернувся до дослідження проблеми більшовицької національної політики, демонструючи західному світові, що Радянський Союз не є монолітом, а навпаки – об'єднанням різних націй; науковець у своїй праці (Dmytryshyn, 1956) досліджує історичні передумови приходу більшовиків до влади, взаємовідносини центру з Українською республікою, здійснює огляд соціально-національного складу КП(б)У тощо. Серед вітчизняних науковців, проблематика наукових робіт яких є дотичною до теми нашого дослідження, можемо назвати також М. Виговського (Виговський, 2006) (досліджував питання становлення та функціонування номенклатури в системі освіти радянської України), М. Дорошка (Дорошко, 1994, 2008) (проаналізував причини, джерела та особливості формування української радянської номенклатури, зробив спробу поділити процес формування номенклатури на етапи), Г. Єфіменка та С. Кульчицького (Єфіменко, & Кульчицький, 2009) (здійснено дослідження та аналіз державотворчих процесів УСРР, відносин між УСРР та РСФРР на політичному та адміністративному рівнях, місця та ролі державних службовців у більшовицькій політиці тощо) та інших. Серед іноземних істориків до аналізу питання становлення та механізмів дії радянської номенклатури зверталися Т. Коржихіна та Ю. Фігантер (Коржихина, & Фігантер, 1993). Незважаючи на те, що в історичній галузі аналізу питання становлення радянської влади в УСРР приділено достатньо уваги, питання формування української радянської номенклатури в державно-політичному секторі залишається актуальним та потребує детального вивчення.

Метою статті є з'ясування історичного контексту та причин для становлення радянської номенклатури в УСРР в 1919 – 1924-х роках.

Виклад основного матеріалу. Процес становлення радянської номенклатури як такої розпочинається на основі державних процесів, рушіями яких були більшовики. До таких процесів можемо віднести поглинення або ліквідацію українських політичних партій, економічно

незалежних інституцій, культурних та профспілкових організацій, що дозволило центру (тобто Москві) встановити свій контроль над установами УСРР через власних довірених та призначених осіб. На своєму шляху до централізації та встановлення влади більшовики використовували всі доступні для цього методи. Так, наприклад, було знівельовано інтересами української партії боротьбистів, незважаючи на її відкрити підтримку більшовиків під час їхнього другого походу на територію України в 1919 р. та формальний статус самостійної партії – партія боротьбистів була поглинута КП(б)У на початку 1920 р. Однак і після вимушеного приєднання колишні члени партії боротьбистів не були політично захищеними: після Кронштадтського повстання в березні 1921 р. більшовики звинуватили боротьбистів у підбурюванні до повстання, і унаслідок цього частину колишніх боротьбистів було виключено з КП(б)У, а частину виселено до Центральної Росії.

На нашу думку, приклад із партією боротьбистів демонструє рівень небажання більшовиків мати прогресивних українців-політиків у державному апараті УСРР; звинувачення колишніх боротьбистів у підбурюванні до повстання було лише приводом для офіційного виключення з партії та виселення за межі Української республіки з можливістю призначення на вільні місця своїх уповноважених представників, що дозволило б зміцнити та централізувати більшовицьку владу.

Варто відзначити, що більшовицька політика, спрямована на вкорінення в державному устрою як РСФРР загалом, так і УСРР зокрема, була політично виправдана, з їхньої точки зору. Користуючись тим, що на кінець 1920-х рр. у світі подібних до РСФРР державних формувань не зустрічалося, а зміст діяльності більшовиків контрастував із їхніми проголошеними гаслами, вони змогли привернути на свій бік значну частину народів колишньої Російської імперії (Кульчицький, & Єфіменко, 2009, с. 153). Гасло більшовиків «above the parties» (Arendt, 1962, p. 250) («над партіями» – переклад наш) мало популярність у раніше пригноблених імперською політикою народів та закликала їх приєднуватися до лав більшовиків, які є однією політичною силою, без поділу на партії чи суспільні стани. Науковець Х. Арентд водночас зауважує, що подібні гасла були характерними для імперіалістичних держав, які використовували подібні народні об'єднання та утворення у власних політичних цілях (Arendt, 1962, p. 250).

На нашу думку, подібний успіх більшовиків в об'єднанні народів був спричинений насамперед їхніми гаслами щодо важливості народу в політичному житті держави, у перевазі інтересів народу над інтересами держави. Однак насправді навіть тоді більшовицьке керівництво залишалося елітною частиною суспільства, закритим колом управлінців, у яке допускалися лише обрані комуністи, які й розпочали процес формування кадрової номенклатури.

Із перетворенням партії більшовиків на єдину урядову партію, розпочався процес уніфікації політично-адміністративного устрою УСРР із відповідним устроєм РСФРР. Більшовицька структура влади в РСФРР передбачала однотипність для формування державних органів республік, тому за аналогією до РСФРР на території УСРР вищим органом влади був Всеукраїнський з'їзд рад, на місцях – з'їзди рад (Кульчицький, & Єфіменко, 2009, с. 153). Упродовж 1919 р. більшовики забезпечили рівне представництво в радах робітникам та селянам, однак перевага в голосах все ще залишалася за червоноармійцями (Кульчицький, & Єфіменко, 2009, с. 156). Пояснити це можемо лише тим, що населення Української республіки (робітники, селяни) було малоосвічене в політичних питаннях, унаслідок чого не мало великого потягу до управління; крім цього, більшовики не довіряли українському пролетаріату та селянству, вважаючи, що в будь-який момент може розпочатися чергове націоналістичне повстання, тому віддавали перевагу солдатам, переважна більшість яких були вихідцями із РСФРР.

Із встановленням більшовицької влади на території Української республіки, у державний сектор УСРР прийшли два нових органи влади – вищий орган влади між з'їздами рад ВУЦВК (Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет) та місцевий уряд у вигляді Ради народних комісарів (Кульчицький, & Єфіменко, 2009, с. 173). Державні пости в цих вищезазначених органах дозволялося обіймати вихідцям із пролетаріату, але варто відзначити, що керівна верхівка була, по-перше, російського походження, а по-друге, призначалася й звільнялася виключно на підставі рішень із Москви.

Таким чином, спостерігається розшарування українського радянського політичного апарату на верхи – керівну верхівку, призначену із Центру, та низи – переважно місцеве населення УСРР, унаслідок чого й відбувався процес формування української радянської номенклатури.

Наступною передумовою для формування номенклатури стала кампанія українізації, яку більшовики де-юре проводили на території Української республіки з метою вільного доступу для населення до вивчення української мови з можливістю вільно її використовувати на побутовому

.....
та державному рівнях. Фактично ж ця кампанія була спрямована на вияв тих свідомих українців, які передусім обирали саме українську мову для спілкування не залежно від влади, та їхнє поступове знешкодження з метою формування нового типу українця – відданого будівника комунізму.

Кампанію українізації можна розглядати як елемент державної чистки, однак чистки не в розуміння фізичного знищення, а як способу відсіювання української політичної інтелігенції. Так, наприклад, станом на 01.01.1924 р. вибірковий підрахунок національного складу керівних посад у КП(б)У свідчить про те, що українці займали наполовину менше постів, ніж росіяни (підрахунок на основі 463 осіб показав, що росіян у партії – 44,7 %, євреїв – 25,5 %, українців – 20,9 %) (Dmytryshyn, 1956, p. 82).

На процес формування української радянської номенклатури значний вплив мала також нова економічна політика. Під час цього періоду керівна верхівка почала зазнавати фінансових обмежень для своєї життєдіяльності, наслідком чого виникла потреба в економії з метою фінансового утримання партійних урядовців. Реалізацією цієї політики стало скорочення державних службовців нижчих рангів на рівні всіх державних установ. На державному рівні скорочення було легалізоване діяльністю комісії ВУЦВК з перегляду установ УСРР (Кульчицький, & Єфіменко, 2009, с. 181), яка здійснила аналіз на предмет того, у яких саме державних установах варто провести скорочення без шкоди для діяльності Української республіки загалом.

Подібний стан речей не влаштовував провідну українську інтелігенцію, внаслідок чого виникли так звані національні девіації в різних сферах діяльності, а саме: хвильовізм (сфера культури), шумськізм (політична сфера), волобуєвщина (економічна сфера).

Більшовики розглядали хвильовізм як вияв націоналізму у сфері культури, зокрема в розвитку літератури. Гасло Миколи Хвильового «Геть від Москви!» розцінювалося більшовиками насамперед як заперечення культури марксизму та вияв націоналістичного бажання української інтелігенції триматися подалі від тематичного й стилізового напрямку творів провідних російських митців. Насправді ж гасло Миколи Хвильового не було настільки контроверсійним, як його намагалися представити більшовики. Микола Хвильовий, не заперечуючи провідних ідей комунізму, відстоював позицію, що українській літературі під час вибору тематики й стилю творів варто орієнтуватися на західно-європейську (більшовики це розуміли як західну буржуазну) класику часів Джорджа Байрона, Йоганна Гете, Карла Маркса тощо, а не на «пасивно-песимістичну» (Dmytryshyn, 1956, p. 94) російську культуру.

Хвильовізм, як і будь-які національні девіації, був засуджений РКП(б), унаслідок чого почалися цькування групи ВАПЛІТЕ, вимушене спалення Миколою Хвильовим другої частини роману «Вальдшнепи» та найбільше, на нашу думку, вразило письменника власне розчарування у комуністичній ідеї після відвідування полтавських селищ під час Голодомору 1933 р., що й стало причиною самогубства.

Таким чином, більшовики хоч і не чинили прямого фізичного тиску на письменника, однак стали причетними до його ліквідації як активного діяча культурної сфери, до думки якого прислухалася більшість провідних українських митців. Боротьба із хвильовізмом була потрібна комуністичній партії для залякування української інтелігенції та демонстрації власної сили в боротьбі з будь-якими відступами від політичного курсу партії.

На рівні провідної політичної інтелігенції УСРР варто згадати О. Шумського та названий його іменем рух шумськізму. Роль О. Шумського в інтелігентному просторі українського політичного життя полягала у відстоюванні думки, що РКП(б) мало зацікавлена в проведенні українізації політичної верхівки Української республіки та відхиленні курсу партії в цьому питанні взагалі. Намагання О. Шумського привернути увагу Й. Сталіна до наявної проблеми були малоефективними. З одного боку, Й. Сталін погоджувався, що вище керівництво КП(б)У варто підкріпити народними українськими елементами, водночас наголошуючи, що кадри не створюються штучно для заповнення вакантних місць та «суто марксистських кадрів для цього поки не вистачає» (Dmytryshyn, 1956, p. 104). Згодом під натиском каральних органів нарком змушений був відмовитися від своєї позиції та визнати, що лінія партії в цьому напрямі була правильною й спрямованою на розвиток держави. Після цього О. Шумського було заслано на Соловецькі острови без будь-якого згадування про нього публічно.

Наслідки нової економічної політики знайшли свій відбиток у волобуєвщині – рухові, названому іменем викладача Харківського інституту економіки М. Волобуєва. Позиція економіста базувалася на тезі, що план розвитку російської економіки не можна використовувати для економік локальних, тобто республіканських; кожна республіка повинна виробити свій план економічного розвитку, який доповнив би загальний план розвитку економіки РСФРР. Крім цього, науковець намагався зацентувати увагу економістів на тому факті, що на території РСФРР та УСРР нерівномірно відбувається експлуатація засобів виробництва так, що

важливі для розвитку економіки підприємства знаходяться переважно на території РСФРР, а територія УСРР виконує роль сировинної колонії (Dmytryshyn, 1956, p. 117).

Варто зазначити, що М. Волобуєв також запропонував можливі шляхи вирішення економічної проблеми республіки, наприклад, шляхом розроблення економічної політики, яка врахувала б національні особливості та ресурси регіону із ефективним використанням та розвитком виробничої промисловості саме на території УСРР. Тотальна критика поглядів економіста зі сторони комуністичної партії призвела до зречення М. Волобуєвим своїх думок та ідей, та зникнення його із наукового життя республіки.

Отже, ліквідація українських комуністів – представників провідної інтелігенції з різних сфер суспільної діяльності – також була одним із кроків становлення та формування радянської номенклатури в УСРР за прикладом та формою, яку диктувала РКП(б). Знищення представників різних девіантних течій було демонстрацією населенню Української республіки тієї жорстокості РКП(б), яка підкреслювала, що жодного інакodomства партія не дозволить. На вільні місця швидко знаходилися провідні комуністичні кадри, яких спрямовували з центру в Українську республіку для заміщення «вакантних» місць.

Висновки. Становлення радянської номенклатури в Українській республіці в 1919 – 1924-х рр. обумовлене передусім історичними подіями та політичним втручанням більшовиків. Основним впливом більшовиків у цьому напрямі була ліквідація (від добровільної до примусової) кадрів українського державного та партійного апарату, представників інтелігенції, які не входили до планів більшовиків під час будівництва комунізму в УСРР та розглядалися як ворожі елементи для розвитку республіки. Виключення українських комуністів із партії, позбавлення робочих місць, виселення за межі УСРР – основні напрями роботи більшовиків на шляху формування потрібного типу комуністичного суспільства. Користуючись відсутністю провідних політичних кадрів, які не мали часу сформуватися за період між 1919 – 1924 рр., та провідної інтелігенції, які могли б сформувати ядро української номенклатури, більшовики призначали на керівні посади своїх людей, дозволяючи українському пролетаріату обіймати посади лише нижчих рангів, таким чином, формуючи власне елітарне коло радянської номенклатури в УСРР.

Подяка. Висловлюємо вдячність членам редколегії журналу за допомогу в підготовці статті до друку.

Фінансування. Автори не отримали фінансової підтримки для дослідження, авторства та/або публікації цієї статті.

Джерела та література

- Arendt, H.** (1962). *The Origins of Totalitarianism*. New York : The World Publishing Company, 552 p.
- Dmytryshyn, B.** (1956). *Moscow and the Ukraine 1918 – 1953: A Study of Russian Bolshevik nationality policy*. New York, 292 p.
- Friedrich, C.J., Brzezinski, Z.K.** (1962). *Totalitarian dictatorship and autocracy*. New York : Frederick A. Praeger, Inc., Publisher, 346 p.
- Liber George, O.** (1992). *Soviet nationality policy, urban growth, and identity change in the Ukrainian SSR 1923 – 1934*. Cambridge, 313 p.
- Mace James, E.** (1983). *Communism and the Dilemmas of National Liberation: National Communism in Soviet Ukraine, 1918 – 1933*. Harvard Ukrainian Research Institute Monograph Series. Edited by Omeljan Pritsak, Ihor Ševčenko, Donald Ostrowski. Cambridge, Massachusetts. Harvard University Press, 352 p.
- Виговський, М.** (2006). Становлення та функціонування номенклатури радянської системи освіти в Україні 20 – 30-х рр. ХХ ст. : автореф. дис. ... д-р. іст. наук : 07.00.01. Київ : НАНУ, Інститут історії України. 35 с.
- Дорошко, М.С.** (1994). *Партійно-державна номенклатура в Україні: критерії добору, джерела формування та механізм утворення (1919 – 1927)*. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. Вип. 3. С. 32–39.
- Дорошко, М.С.** (2008). *Номенклатура: керівна верхівка радянської України (1917 – 1938 рр.)*. Київ : Ніка-Центр, 368 с.
- Історія** (2009). *Історія державної служби в Україні: у 5 т. За ред. Т.В. Мотренко, В.А. Смолій*. Київ : Ніка-Центр, Т. 2. 512 с.
- Коржихина, Т.П., Фигантер, Ю.Ю.** (1993). *Советская номенклатура: становление, механизмы действия. Вопросы истории*. № 7. С. 25–38.
- Мартин, Т.** (2013). *Імперія національного вирівнювання: Нації та націоналізм у Радянському Союзі (1923 – 1939 роки)*. Пер. з англ. С. Вакуленко. Київ : видавництво «Часопис «Критика», 646 с.

References:

- Arendt, H.** (1962). *The Origins of Totalitarianism*. New York: The World Publishing Company.
- Dmytryshyn, B.** (1956). *Moscow and the Ukraine 1918 – 1953: A Study of Russian Bolshevik nationality policy*. New York.
- Friedrich, C.J., & Brzezinski, Z.K.** (1962). *Totalitarian dictatorship and autocracy*. New York: Frederick A. Praeger, Inc., Publisher.
- Liber, George O.** (1992). *Soviet nationality policy, urban growth, and identity change in the Ukrainian SSR 1923 – 1934*. Cambridge.
- Mace, James E.** (1983). *Communism and the Dilemmas of National Liberation: National Communism in Soviet Ukraine, 1918 – 1933* (O. Pritsak, I. Ševčenko, D. Ostrowski, Ed.). Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Vyhovskyi, M.** (2006). Stanovlennia ta funktsionuvannia nomenklatury radianskoj systemy osvity v Ukraini 20 – 30-tyh rr. KhKh st. [Formation and functioning of the nomenclature of the Soviet education system in Ukraine in the 20s and 30s of the 20th century]. Avtoreferat doktors'koj dysertatsii [Abstract of thesis doctoral dissertation]. Kyiv: NANU, Instytut istorii Ukrainy [in Ukrainian].
- Doroshko, M.S.** (1994). Partiino-derzhavna nomenklatura v Ukraini: kryterii doboru, dzherela formuvannia ta mekhanizm utvorennia (1919 – 1927) [Party-state nomenclature in Ukraine: selection criteria, sources of formation and mechanism of formation (1919 – 1927)]. *Problemi istorii Ukraini: fakti, sudženniâ, pošuki* [Problems of History of Ukraine: Facts, Propositions, Research], 3, 32-39. [in Ukrainian].
- Doroshko, M.S.** (2008). *Nomenklatura: kerivna verkhivka radianskoj Ukrainy (1917 – 1938 rr.)* [Nomenclature: the ruling elite of Soviet Ukraine (1917 – 1938)]. Kyiv: Nika-Tsentr. [in Ukrainian]
- T.V. Motrenko, V.A. Smolii** (Ed.). (2009). *Istoriia derzhavnoi sluzhby v Ukraini* [History of civil service in Ukraine] (Vol. 2). Kyiv: Nika-Tsentr. [in Ukrainian]
- Korzhikhina, T.P., Figanter, Yu.Yu.** (1993). Sovetskaya nomenklatura: stanovleniye. mekhanizmy deystviya [Soviet nomenclature: formation, mechanisms of action]. *Voprosy istorii* [Questions of History], 7, 25-38 [in Russian].
- Martin, T.** (2013). *Imperiia natsionalnogo vyrivniuvannia: Natsii ta natsionalizm u Radianskomu Soiuzi (1923 – 1939 roky)* [The Affirmative Action Empire: Nations and Nationalism in the soviet Union, 1923 – 1939]. (S. Vakulenko, Trans. in Eng.). Kyiv: vydavnytstvo «Chasopys «Krytyka». [in Ukrainian]

Надійшла до редакції / Received: 11.07.2024

Схвалено до друку / Accepted: 20.08.2024